

كۆپايىنى واشنتون دەربارەى چىن؛ گىتوگۇيەكى قولتۇرى لەپشەتەۋەيە

نوسەر: پۇل پۇست*

ۋەرگىرانى لە ئىنگىلىزىيەۋە: ئاۋات ئەحمەد سولتان

لە ماۋەى سالانى رابردودا، كۆپايىيەك لە دامەزراۋەى سىياسەتى دەرەكىي ئەمريكادا ھەيە دەربارەى ئەۋەى ئەمريكا و چىن لە “كىپرەكىي زلەپزەكان” (Great Power Competition) دان، كە ئىستا لە گوتارى واشنتوندا، ھەروا بەسادەي بە “GPC” نامازەى بۇ دەكرىت. وا ديارە ئىمپرو ئەم كىپرەكىيە ھەموو شتىكى گرتۇتەۋە؛ ھەر لە وردەپارچەى كۆمپىوتەرىيەۋە (semiconductors) تا دەگاتە باترى و ئوتۇمبىلى كارەبايىيەۋە تا دەگاتە مومارەسەكردى دەسەلات و كارىگەرىي لە رۇژھەلاتى ناۋەپراست و ئەفرىقا، بۇ دارشتنى ياساكانى سىستەمى جىھانى و بردنەۋەى زۇرتىن مىدالىاي ئۇلۇمپىاد.

ئەم كىپرەكىيە، ئەو ترس و لەرزەنە پەرچ دەكاتەۋە كە سەبارەت بە ھەلكشانى چىن لە ئارادايە و ئىستا لە واشنتون و ئەوروپا و ئاسيادا تەشەنەى كردوۋە، تەنانەت رىگەى خۇى كردۇتەۋە بەرەو گىتوگۇكانى گروپى لووتكەى ھەوت (G7). ئەم ترسانەپش بوونەتە ھۇى گەرمكردى كۆمەلەك گىتوگۇ پلە دوو، ۋەك قەبارەى راستەقىنەى بوودجەى سەربازىي چىن، حالەتى ئابوورىيەكەى، بەردەۋامبوونى نىزامى ناوخۇيى، كە تىكەلەيەكە لە كۆنترۇلى سەمكارانە و سەرمایەدارانەى بازارى ئازاد. بگرە ھەندىك پرسىيار دەربارەى ئەۋەى ئايا لە ئىستادا چىن لە قۇناغى لىژبوونەۋەى كىردەيىدايە، نەك بەردەۋام بىت لە ھەلكشان.

بەلام چ شتىك ھەموو ئەم بىزارىيە بەرامبەر ھەلكشانى چىن، لىك دەداتەۋە؛ ئايا ھەلكشانى چىن ھەرەشەيەكى راستەقىنەيە بۇ ئەمريكا، يان ئەم ترس و لەرزەنە تەنيا لە كەللەى دروستكەرانى سىياسەتى ئەمريكادايە، شىۋەيەكى بەدەفەرى بىركردىنەۋەى بەكۆمەلە؛ يەككە لە رىگەكانى دارشتنى ئەم پرسىيارە، ۋەك يانەى كاروبارى دەرەكىي ئەمريكا، لەم دوايىيانەدا گوزارشتى لى كرد، ئەۋەيە بىرسىن: “ئەمريكا چىي لە چىن دەۋىت؟ دارشتەيەكى دىكەپش ھەيە كە رەنگە زياتر پرونى بىكاتەۋە، ئەۋىش ئەۋەيە بىرسىن “كۆتا ئامانجى واشنتون چىيە؟” چونكە بى زانىنى ئەمە، مەحالە ئەمريكا بزانىت ئايا لە كىپرەكىكەدا لە چىنى بردۇتەۋە يان نا.

شتىكى سەرنجراكىش دەبىت ئەگەر گىتوگۇى دەربارەى ھەلكشانى چىن بخەينە چوارچىۋەى گىتوگۇى نىۋان ئەۋانەى ھەست بە نىگەرانى لە گۇرانى چىن بۇ ھىزىكى جىھانى، دەكەن و ئەۋانەى لەۋە نىگەران نىن. بەلام وا ديارە گىتوگۇى ئىستا لە بازەكانى سىياسەتدا، بە شىۋەيەكى وردتر لە چوار گۆشەنىگا يان تەنانەت چوار كەمپ پىك دىت.

لاى كەمپى يەكەم، سەركەۋتن نەك ھەر شىۋە، بەلكو پىۋىستىشە. ئەمە ئەرگومىنتى “مات پۇتپىنگەر” و “مايك گالاگىر” ھ. لە دىدى ئەمانەۋە پىۋىستە ئەمريكا تى بىكۇشىت نەك بۇ روۋبەروۋبوونەۋە و جەلەۋگرتنى

چین، بەلکۆو بشبیتە ھۆی ھەرەسھینانی حزبە کۆمۆنیستەکە ی و پزۆیمەکەیشی. بەپێی ئەم ئەرگومینتە، تاکە ئەنجامی پەسەند بۆ ئەم “جەنگە ساردە نوێیە” لە نیوان چین و ئەمریکا، ئەوێە کۆتاییبەکە ی ھاوشیۆە ی “جەنگی ساردی کۆن” بێت کە لە نیوان ئەمریکا و سوڤیەتدا بوو: خۆبەدەستەوێدانی تەواوێتی نەیارەکە ی وا شنتۆن.

کەمپی دوو، کەمتر گرنگی بە بردنەوێدەدات و زیاتر ھەست و سەرنجی لەسەر رێگریکردنە لەسەر ئەوێ چین خراپترین لیکەوتە ی بۆ ئەمریکا ھەبێت، بەتایبەتی ھەولێدانی بۆ داگیرکردنی تایوان بەزۆر. لای ئەم تێروانینە، توانای سەربازیی لایەنە کێپڕکێکەرەکان و ھەلامدانەوێەکی پێویستە بۆ ھەلکشانی چین. بەلام ئامانجی سەرھەکیان ئەوێە ھیزی سەربازی، تەنیا بۆ بەرپەرچدانەوێ شەرەنگیزی چین بەکار بەھێنریت، بۆ ئەوێ ھەول بەریت بەرھو ھەرەسھینان بەردریت. بەپێی قسە ی یەکیک لە لایەنگرانی پێرھوێکە، ئیلبیریچ کۆلبی، ئەم ستراتیژە پشت بە نکۆلیکردن دەبەستیت. بەپێی ئەم کەمپە، رەنگە سەرکەوتن مومکین نەبێت، بەلام بەزینیش ھەر شتیکی حەتمی نییە. بۆیە باشتین ئەنجام جوړە ئاشتیبەکی نەرینییە، بە جوړیک ھەردوو نەیارەکە چەکار بن، بەلام ھەرگیز جەنگ روو نەدات.

کەمپی سییەم، جەخت لەسەر چەماندەوێ چین دەکات، نەک راکرتنی. ئەم کەمپە، وەک لە زاری “راش دۆشی” یەو ھاتوو، چین گەمەبەکی “دریژخایەن” دەکات و، لەو ناوچاوانەدا فراوانخواری دەکات کە ئەمریکا ماوێبەکی زۆر فەرماوێ کردوون. ئەمەیش لە پێدانی قەرز بۆ پێشخستنی ژێرخانی ئەو دەولەتانە ی ناتوانن لە رێگە ی بانکی نیوئەوولتیی ژێر ھەژموونی ئەمریکاو، پارە بەدەست بەینن، تا دەگاتە یاریدەدانی حکوومەتەکان لە بواری ئاسایشی ناوخوا. ئەم کەمپە پێی وایە رێگە ھەبە بۆ ئەوێ ئەمریکا و چین ھاوکاری بکەن، بەلام ھیشتا ھەر ھەست بە نیکەرانی دەکات بەرامبەر ئەوێ تیکۆشانی چین بۆ بەدیھینانی خواستەکانی، دژی بەرژوونەندیبەکانی ئەمریکا دەبێت و لەبەر ئەو پێویستە بەرھەنگاری ببنەو. بەلام ئەوانە ی لایەنگری ئەم پێرھوێن، خوێدان لە ئەنجامە خراپەکانی کێپڕکێی نیوان ئەمریکا و چین، پێویستی بە سەرنجی زیاتر ھەبە لەسەر قەلەم نەک لەسەر شمشیر. ئەمەیش مانای ئەوێ نەک تەنیا دەرفەت بە دیپلۆماسی بەریت، بەلکۆو لێ گەرین ئەو سەرکردایەتی بکات. لەمەیشوێ دەبێت دروستکەرانی سیاسەت خوێان بەدوور بگرن لە ھەلوێستی رووبەر و بوونەوێ لە پێناو رووبەر و بوونەوێ؛ لە جیاتی ئەو سەرنج بەخەنە سەر ئامانجە سەرھەکیبەکە کە بریتییە لە سەرکەوتن لە کێپڕکێکەدا. پێرھوێ سەربازی، وەک دوو کەمپەکە ی دیکە بانگەشە ی بۆ دەکەن، تەنیا ئەگەرەکانی ھەلگیرسانی جەنگی گەورە زیاتر دەکات، کە ھیچ کام لە دوو لایەنەکە بەسەرکەوتووی لێ دەرنانچن.

لە کۆتاییدا کەمپی سازان دیت، کە داوا لە ھەمووان دەکات ھەولی “ھێورکردنەوێ” بەدەن. لای ئەم کەمپە، کاتیک بەرژوونەندیبەکانی چین و واشنتۆن لیک دور دەکەونەو، ئیتر ھیچ پێویستیبەکی راستەقینە بۆ کێپڕکێکردن لەگەل چیندا لە گۆرئ نییە؛ بۆیە زیادکردنی ئەگەرەکانی مەملانئ باش نییە و پێویستیش نییە. لایەنگرانی ئەم پێرھوێ، سەبارەت بە خواستەکانی چین، گۆشەنیگایەکی میانرۆتریان ھەبە. لە بری ھەولێدانی بۆ بەدیھینانی ئامانجە زۆر پەرگیرەکان، وەک خستنی ئەمریکا و دورخستنەوێ لە سیستەمی جیھانی، چین دەبەوێت ئەو پەرھەکی، ببێت بە سەرکردەبەکی ھەریمی. ئەمریکاش پێویستی بەو نییە ئیدارە ی چین بکات یان ئاراستە ی بکات. شروڤەکارانی وەک “جیسیکا چین وییس” دەلین ئەگەر بەوریاییبەوێ مامەلە نەکەین، رەنگە لە مەملانئوێ تیوێ بگلیین.

چون بىر لەم مشتومرە بکەينەوہ؟ تېروانىنىكى ئەرئىيانە بۇ ھەلکشانى چىن ساويلکانەيە؛ رەنگە سەرۆكى چىن، شى ژىنپىنگ، بلىت ھەژمونکردن لە دى ئىن ئەى چىنيەکاندا نىيە، بەتايەتى چىن بە سەرکردايەتیی پارتى کۆمۇنىست. بەلام ئەوانەى لە ھۆنگ کۆنگ و تايوان دەژىن، لەگەلدا کۆک نىن. رەنگە چىن ھەول بەدات يان ھەول نەدات ھەژمونىكى جىھانى ھەبىت، بەلام بەدلىيايىيەوہ ھەژمونى ھەرىمايەتى لەسەر مېزى گفٹوگۆ ھەيە. ئەوہى راستى بىت، چىن گرنگى دەدات بەوہى بىتە ھېزى خاوەن ھەژمون لە ھەرىمەكەى خۇيدا، ئەمەيش سەپاندنى شىوازى خوى لە مملانى ھەرىمىيە جۇراوجۇرەکانيدا لەگەل دراوسىکانى، دەگرىتەوہ.

لەسەر ئاستى جىھانى، پەكىن وەھا دەردەكەوئىت كە نارازى بىت لە سيستەمى سياسى و ئابورىى ئىستا كە رۇژاوا سەرکردايەتیی دەكات. بەلام پى ناچىت بىەوئىت بەتەواوہتى لەم سيستەمە جيا بىتەوہ. بەلام دەپەوئىت زياتر دەستى پروات و لە چۆنىتیی كارى ئەم سيستەمەى ئىستا، قسەى زياتر بخوات. ئەمەيش قابىلى تىگەيشتنە.

راستىيەكەى، چىن لەم بارەيەوہ ھىچ شتىكى دەگمەنى نىيە. زلھىزەكان خويان ئاوان؛ ھەميشە ھەول بۇ يەك شت دەدەن: دەسەلات. ھەموو زلھىزىك دەپەوئىت سيستەمەكە بەو جۇرە كار بكات كە خزمەتى بەرژەوہندىيەكانى دەكات. ھىزىك ئەگەر سووديش لە رىساكانى ئىستا وەر بگرىت، ھىستا ھەر دەپەوئىت لە رەوشىكدا بىت بتوانىت ئەو رىسايانە بگورپىت. بگرە ھەندى جار پشتگوئىيان بخات. ئەگەر لە بەرژەوہندىى خوى نەبوو. ماوہيەكى زۇر دوور نىيە، كە ئەمريكاش ھەمان شتى دەويست. كە دەرفەتى بۇ رەخسا ئەوہ بكات، قۆستىيەوہ؛ ھەرچەندە لە كىشمەكىشەكەيدا لەگەل يەكىتى سۆقىتەيشدا ھەر دەبويست ھەمان شت بكات.

راستە، ھەولدان بۇ دەسەلات و ئازادى لە ديارىكردى رىساكانى سيستەمى جىھانيدا، دەبىتە ھوى مملانى و كىپركى و ئەگەرى جەنگىش لە ئارادا دەبىت؛ بەلام وەك ئەم گفٹوگۆيەى ئىستا لە واشنتون پرونى دەكاتەوہ، ئامرازەكان زۇرن و زلھىزەكان دەتوانن بەھويانەوہ كىپركى بکەن. جىگەى داخە كە رىگەيەكى پىشوەخت نىيە تا بزائىن كاميان باشتەر ئامانجەكان بەدى دەھىنئىت و چون خۇمان لە خراپترىن لا بدەين؛ ئەمەيش ماناى ئەوہيە گفٹوگۆكردىن دەربارەى وەلامدانەوہمان بۇ ھەلکشانى چىن لە ئايىندەيەكى نزيك و چاوەروانكراودا، بەردەوامى دەبىت.

▪ پۇل پۇست مامۇستاي ياريدەدەرە لە بەشى زانستە سياسىيەكانى زانكۆى شيكاگو و ھاورپيەكى نانىشتەجىيە لە ئەنجومەنى شيكاگو بۇ كاروبارى نيودەولەتى.

<https://www.worldpoliticsreview.com>